

absynt
prekliati/reportéri

Treba predpokladať, že značná
časť sovietskej metalurgie
tvorí priemysel vyrábajúci
ostnatý drôt.

Impérium

Ryszard Kapuściński

~~absynt~~

Ryszard Kapuściński Impérium

Prekliati reportéri
Absynt 2016

– Čiže, že sú to divy; a toto všetko
vytvára obraz – IMPÉRIA.

ANDREJ BELYJ

*Rusko v priebehu tisíc rokov svojich dejín videlo veľa.
Iba jedno Rusko za tisíc rokov nevidelo – slobodu.*

VASILIJ GROSSMAN

*Prítomnosť je niečo, čo nás zväzuje. Budúcnosť
si vytvárame vo fantázii. Iba minulosť je čistou
skutočnosťou.*

SIMONE WEILOVÁ

*V Rusku musí byť celá umelcova energia zacielená
na zobrazenie dvoch síl: človeka a prírody. Na jednej
strane fyzická slabosť, nervozita, skoré sexuálne
dozrievanie, vášnivá túžba po živote a pravde,
sny o činnosti širokej ako step, analýza plná
nepokoja, nedostatok znalostí pri vysokých vzletoch
myslenia a na druhej strane – nekonečná rovina,
drsné podnebie; drsný sivý ľud so svojou ťažkou,
pochmúrnou históriou, tatárčinou, úradníctvom,
zaostalosťou, bieda, vlhké podnebie hlavných miest,
slovanská apatia a pod. Ruský život Rusa tak mláti, že
sa nemôže pozbierať, mláti ako tisícpuďový kyjak.*

ANTON PAVLOVIČ ČECHOV

Základný dojem, ktorý sme si odniesli pri pohľade na situáciu v Rusku, je obraz obrovského, nenapraviteľného krachu. Dejiny ešte nepoznali takú gigantickú katastrofu.

H. G. WELLS, 1920

Dobrodružstvo Sovietskeho zväzu je najväčšou skúsenosťou a najzávažnejším problémom ľudstva.

EDGAR MORIN

Rusko vyvrátilo ten hnus, ktorým ho krmili.

FIODOR DOSTOJEVSKIJ

System, ktorý nám vládne, je spojením starej nomenklatúry, finančných žralokov a KGB. Nemôžem to nazvať demokraciou – je to odporný hybrid, ktorý nemá v dejinách precedens a o ktorom sa nevie, akým smerom sa bude vyvíjať... Ale ak toto spojenectvo zvíťazí, bude nás vykorisťovať nie sedemdesiat, ale stosedemdesiat rokov.

ALEXANDER SOLŽENICYN, 1992

Čosi sa vari vyjasnilo, ale niečo zostáva naďalej nejasné.

VLADIMÍR VOJNOVIČ

Copyright © by Estate of Ryszard Kapuściński. All rights reserved.

Z poľského originálu *Imperium* (1993)

Preklad: Jozef Marušiak

Redakcia textu: Ján Púček

Jazyková úprava textu: Martina Ivanová

Dizajn, návrh obálky a sadzba: Pavlína Morháčová

Vydavateľstvo Absynt, 2016

www.absynt.sk

ISBN 978-80-971823-7-3

Táto kniha sa skladá z troch častí:

Prvá časť sa nazýva Prvé stretnutia (1939 – 1967) a je správou o mojich dávnejších pobytoch v Impériu. Rozprávam v nej o vstupe sovietskych vojsk do môjho rodného mestečka na Polesí (dnes je to Bielorusko), o ceste po zasneženej a ľudoprázdnej Sibíri, o výprave do Zakaukazska a do stredoázijských republík, čiže do bývalých oblastí ZSSR plných exotiky, konfliktov a zvláštnej atmosféry, nabitej emóciami a sentimentmi.

Druhá časť sa nazýva Z vtácej perspektívy (1989 – 1991) a referuje o mojich niekoľkých dlhších potulkách po rozľahlej krajine Impéria, ktoré som absolvoval v rokoch jeho úpadku a definitívneho rozpadu (definitívneho aspoň v tej forme, v akej prebiehal do roku 1991). Tieto cesty som absolvoval sám, vyhýbal som sa oficiálnym inštitúciám a trasám a os týchto výprav viedla od Brestu (hranica bývalého ZSSR s Poľskom) do Magadanu na brehu Pacifiku a od Vorkuty za polárnym kruhom do Termezu (hranica s Afganistanom). Dokopy nejakých šesťdesiat tisíc kilometrov.

Tretia časť sa volá Pokračovanie trvá (1992 – 1993) a je to súbor reflexií, úvah a poznámok, ktoré vznikli na margu mojich ciest, rozhovorov a lektúr.

Kniha je napísaná polyfonicky, to znamená, že na jej stránkach sa mihajú postavy, miesta a motívy, ktoré sa môžu niekoľkonásobne v rozličných rokoch a kontextoch vracáť. Ale v rozpore s princípom polyfónie sa celok neuzatvára vyššou a konečnou syntézou – práve naopak, dezintegruje sa a rozpadá; je to preto, že počas písania knihy sa rozpadol jej hlavný predmet a téma – mohutná sovietska veľmoc. Na jej mieste

vznikajú nové štáty a medzi nimi Rusko – obrovská krajina obývaná národom, ktorý od vekov oduševňovala a zjednocovala imperiálna ambícia.

Táto kniha nie je ani históriou Ruska a bývalého ZSSR, ani históriou zrodu a pádu komunizmu v tomto štáte, ani príručným kompendiom poznatkov o Impériu.

Je to osobná správa z ciest, ktoré som absolvoval po nesmiernych priestranstvách tejto krajiny (alebo skôr – tohto svetadielu), usilujúc sa dostať tam, kam mi dovolil čas, sily a možnosti.

Prvé stretnutia (1939 – 1967)

Pinsk, 1939

Moje prvé stretnutie s Impériom sa odohráva pri moste, ktorý spája mestečko Pinsk s juhom sveta. Je koniec septembra 1939. Všade je vojna. Horia dediny, ľudia sa schovávajú pred náletmi po priekopách a lesoch, hľadajú záchranu všade, kde môžu. Na našej ceste ležia zabité kone. Ak chcete ísť ďalej, radí akýsi človek, musíte ich odtiahnuť nabok. Koľko námahy na to treba, koľko potu – mŕtve kone sú veľmi ťažké.

Davy utečencov v prachu, v dyme, v panike. Načo im je toľko batohov, toľko kufrov? Načo toľko čajníkov a hrncov? Prečo tak klajú? Prečo sa neprestajne na niečo vypytujú? Všetci kamsi idú, vezú sa, bežia – nevedno kam. Ale moja mama vie kam. Mama chytila za ruku moju sestru a mňa a v trojici ideme do Pinska, do nášho bytu na Veselej ulici. Vojna nás zastihla v okolí Rejowca na prázdninách u strýca, nuž sa teraz musíme vrátiť domov. *Tutti a casa!*

Ale keď sme po dlhých dňoch putovania blízko Pinska, keď už zďaleka vidieť mestské domy, stromy krásneho parku a kostolné veže, na ceste pred nami pri samom moste zrazu vyrastajú námorníci. Títo námorníci majú dlhé pušky s ostrými špicatými bodákmi a na okrúhlych čiapkach – červené hviezdy. Pred niekoľkými dňami sa sem priplavili až z Čierneho mora, potopili naše delové člny, pobili našich námorníkov a teraz nás nechcú vpustiť do mesta. Držia nás vo vzdialenosti, ktorú asi pokladajú

za bezpečnú, kričia: Nehýbať sa! a mieria puškami. Mama, ale aj iné ženy a deti – lebo sa nás už zhromaždila celá skupina – plačú a prosia o zľutovanie. Proste o zmilovanie, molestujú nás mamy nepričetné od strachu, ale čo my deti môžeme ešte urobiť, aj tak už dávno kľačíme na ceste a vystierame ruky dohora.

Krik, plač, pušky a bodáky, zlostné tváre spotených a zúrivých námorníkov, akási nenávisť, hrôza a nepochopiteľnosť, to všetko je tam pri moste ponad Pinu, vo svete, do ktorého vstupujem vo svojich siedmich rokoch.

V škole sa od prvej hodiny učíme ruskú abecedu. Začíname od písmena „s“. Prečo od „s“? spytuje sa ktosi zo zadných lavíc. Malo by sa predsa od „a“! Deti, vraví skormúteným hlasom pán učiteľ (ktorý je Poliak), pozrite na obálku našej knihy. Aké je prvé písmeno na tejto obálke? „S“! Petrus, ktorý je Bielorus, vie prečítať celý titul: *Stalin, Voprosy leninizma*. Je to jediná kniha, z ktorej sa učíme ruštinu, jediný exemplár tejto knihy. Na tvrdom prebale zo sivého ľanového plátna sú veľké pozlátané litery.

SÚDRUH LENIN, ODCHÁDZAJÚC OD NÁS, PRIKÁZAL NÁM, slabikuje v prvej lavici pokorný a tichý Vladko. Radšej sa nespytujeme, kto to bol Lenin. Všetky mamy nám už stihli povedať, aby sme sa na nič nespytovali. Napokon tieto výstrahy ani neboli potrebné. Nevieť to vyjadriť, neviem povedať, odkiaľ sa to bralo, ale vo vzduchu bolo čosi také znepokojujúce, také napäté a ťaživé, že mesto, po ktorom sme sa kedysi prehánali divo a veselo, stalo sa zrazu zákerným a nebezpečným mínovým poľom. Báli sme sa ešte aj hlbšie nadýchnuť, aby sme nezapríčinili výbuch.

Všetky deti budú v pionierskej organizácii! Jedného dňa vojde na školský dvor auto, z ktorého vystúpia muži v belasých uniformách. Ktosi hovorí, že je to NKVD. Veľmi nevieme, čo je to NKVD, ale jedno je isté – starší ľudia pri vyslovovaní tohto názvu znižujú hlas do šepotu. NKVD

musí byť zo všetkého najdôležitejšie, lebo uniformy týchto mužov sú elegantné, nové, akoby rovno od krajčírca. Armáda chodí ošúchaná, vojaci majú namiesto ruksakov pláténé tanistry, obyčajne prázdne, zaviazané hocijakým špagátom, a čižmy hádam neboli nikdy v živote čistené, ale keď ide niekto z NKVD, na kilometre žiari od neho belasý jas.

Nuž a títo muži z NKVD priviezli pre nás biele košele a červené šatky. Ak bude dajaký veľký sviatok, každé dieťa príde v tejto košeli a so šatkou na krku. Priniesli aj škafuľu odznakov a rozdali nám ich. Na každom odznaku bola podobizeň iného človeka. Jedni mali fúzy, iní nie. Jeden mal briadku a dvaja nemali vlasy. Dvaja alebo traja nosili okuliare. Deti, povedal učiteľ hlasom, ktorý pripomínal zvuk dutého dreva, toto sú naši vodcovia. Bolo ich deväť. Volali sa: Andrejev, Vorošilov, Ždanov, Kaganovič, Kalinin, Mikojan, Molotov, Chruščov. Deviatym vodcom bol Stalin. Odznak s jeho podobizňou bol dvakrát väčší ako ostatné. Bolo to však pochopiteľné. Človek, čo napísal takú hrubú knihu ako *Voprosy leninizma*, z ktorej sme sa učili čítať, musel mať väčší odznak ako tí druhí.

Odznaky sa pripínali špendlíkom na ľavú stranu, tam, kde starší nosievajú metále. Ale čoskoro sa vynoril problém – nedostatok odznakov. Ideálom a vari takmer povinnosťou bolo nosiť všetkých vodcov na čele s veľkým Stalinovým odznakom, ktorý akoby otváral celú kolekciu. Tak nám to aj odporúčali páni z NKVD: treba nosiť všetkých! Medzitým sa ukázalo, že niekto má Ždanova, ale nemá Mikojana alebo – niekto má dvoch Kaganovičov, ale nemá Molotova. Janek priniesol jedného dňa až štyroch Chruščovov, ktorých vymenil za jedného Stalina (Stalina mu predtým ktosi ukradol). Skutočným boháčom medzi nami bol Petrus – ten mal až troch Stalinov. Vyťahoval ich z vrečka, ukazoval, chvastal sa.

Raz ma sused z vedľajšej lavice, Chaim, odtiahol nabok. Chcel vymeniť dvoch Andrejevov za Mikojana, ale ja som

mu povedal, že Andrejevovia majú nízku cenu (čo bola pravda, lebo nikto nevedel zistiť, kto je to ten Andrejev), a nesúhlasil som. Na druhý deň ma Chaim znova odtiahol nabok. Vytiahol z vrecka Vorošilova. Zachvel som sa. Vorošilov bol môj sen! Nosil uniformu, zaváňal teda vojnou a vojnu som už poznal, takže mi bol akýsi blízky. Dal som mu na výmenu Ždanova, Kaganoviča a na dôvažok ešte aj Mikojana. Vorošilov mal vôbec dobrý kurz. Podobne aj Molotov. Za Molotova ste mohli dostať troch iných, pretože starší vraveli, že Molotov je dôležitý. Cenil sa aj Kalinin, lebo pripomínal poleského dedka. Mal svetlú briadku a – jediný z nich – aj čosi ako úsmev.

Vyučovanie občas preruší výstrel z dela. Výstrel sa rozlieha hneď vedľa, náhly, silný, obločné tably drncia, steny sa chvejú a pán učiteľ so zdesením a zúfalstvom pozerá do okna. Ak po výstrele nastane ticho, vraciame sa k čítaniu našej hrubej knihy, ale ak počuť lomoz plechu, dunenie praskajúcich múrov a cupot padajúcich kameňov, trieda ožije, počuť vzrušené hlasy: Trafili!, Trafili!, a len čo zaznie zvonec, už sa ženieme na námestie pozeráť, čo sa stalo. Naša malá poschodová škola sa nachádza hneď vedľa rozľahlého námestia, ktoré nesie názov Tretieho mája. Práve na tomto námestí stojí veľký, ale naozaj veľký kostol, najväčší v celom meste. Treba poriadne zakloniť hlavu, aby človek dovidel, kde končí kostol a začína sa nebo. A práve do tohto miesta teraz strieľa kanón. Strieľa do veže, aby ju zrazil.

V triede sme vtedy uvažovali takto: keď k nám prichádzali bolševici, prv ako uvideli Poľsko a ako uvideli naše mesto, museli najprv zbadáť veže pinského kostola. Sú predsa také vysoké. To ich zrejme veľmi rozčúlilo. Prečo? Na túto otázku sme nevedeli odpovedať. Ale sám fakt rozčúlenia sme vyvodzovali z toho, že len čo Rusi vstúpili do mesta, prv ako si vydýchli, ako sa rozhladeli, kde je aká ulica, prv ako si zajedli a vtiahli do seba dym machorky,

už aj postavili na námestí delo, priviezli muníciu a začali do kostola páliť.

Keďže všetko delostrelectvo odišlo na front, zostal im iba jeden kanón. Strieľali z neho bez ladu a skladu. Ak trafili, z veže sa dvíhali kúdoly čierneho prachu, dakedy sa zablysol jazyk plameňa. V hlbokých bránach okolo námestia sa skrývali ľudia, ktorí sa na toto bombardovanie dívali zamračene, ale aj zvedavo. Ženy kľačali a odriekali ruženec. Po námestí chodil opitý delostrelec a kričal: Vidíte, strieľame do vášho Boha! A on nič, sedí ticho! Bojí sa, či čo? Smial sa a potom sa ho zmocnil záchvat čkania. Naša susedka vravela mame, že keď jedného dňa opadol prach, uvidela na vrchole zbúranej veže svätého Andreja Bobolu. Svätý Andrej, šepkala, mal veľmi strápenú tvár – pálili ho za živa.

Keď idem do školy, musím prejsť cez železničnú trať hneď vedľa stanice. Mám rád toto miesto, rád pozerám na vlaky, ktoré prichádzajú a odchádzajú. Najradšej sa dívam na lokomotívu – chcel by som byť strojvodcom. Ako tak jedného dňa idem cez koľajnice, vidím, že železničiarri začínajú sústreďovať nákladné vagóny. Desiatky a desiatky vozňov. Na výhybkách je horúčkovitý ruch: šínú sa lokomotívy, škripu brzdy, rinčia nárazníky. A všade plno červenoarmejcov, plno NKVD. Nakoniec ruch utíchne, na niekoľko dní zavládne ticho. Ale v ktorýsi deň vidím, ako k vozňom prichádzajú povozy plné ľudí a batohov. Pri každom voze niekoľko vojakov, každý drží pušku, akoby mal o chvíľku vystreliť. Tí na vozoch ledva dýchajú od únavy a strachu. Spytujem sa mamy, prečo tých ľudí odvážajú. Veľmi rozrušene mi vraví, že sa začali deportácie. Deportácie? Čudné slovo. Čo to značí? Ale mama mi nechce na otázku odpovedať, nechce sa so mnou zhovárať, mama plače.

Noc. Klopanie na okno (bývame v malom domčeku vrastenom do zeme). Otcova tvár prilepená k table, plo-

chá, rozplývajúca sa v tme. Vidím, ako otec vchádza do izby, ale spoznávam ho iba s ťažkosťami. Rozlúčili sme sa v lete. Bol v dôstojníckej uniforme, mal vysoké čižmy, nový žltý opasok a kožené rukavičky. Kráčal som s ním po ulici a s hrdosťou počúval, ako to na ňom všetko vrzdí. Teraz stojí pred nami v hábch poleského sedliaka, chudý, zarastený. Má na sebe ľanovú košeľu po kolená, previazanú konopným motúzom, na nohách lykové krpce. Z toho, čo rozpráva mame, pochopím, že sa dostal do sovietskeho zajatia a že ich hnali na východ. Vraví, že utiekol, keď išli v kolóne cez les, a v nejakej dedinke si so sedliakom vymenil uniformu za košeľu a krpce.

Deti, vraví mama sestre a mne, zavrieť oči a spať! V susednej izbe, kde sú rodičia, počuť šepot a náhlivé pohyby. Ráno, keď vstanem, otca už niet. Cestou do školy sa obzerám na všetky strany – čo ak ho uvidím? Toľko som mu toho chcel porozprávať – o sebe, o škole, o kanóne. A že už poznám ruské písmená. A že som videl deportáciu. Ale otca nevidno ani v najvzdialenejšej perspektíve Lochiszynskej ulice, ktorá je taká dlhá, že vedie vari na koniec sveta. Fúka studený vietor. Oči ma štípu.

Nasledujúca noc. Búchanie do oblokov a dverí je také nástojčivé, neodbytné, také hromové, že sa o chvíľu zrúti povala. Vtrhnú niekoľkí, červenoarmejski aj civili; vrútia sa tak nervózne a bleskurýchle, akoby ich prenasledovali rozzúrení vlci. Pušky v okamihu namierené na nás. Veľký strach: čo ak strelia? Čo ak zabijú? Je to veľmi nepríjemný pocit vidieť zabitého človeka. Takisto ako vidieť zabitého koňa. Až človeku mráz prechádza po chrbte.

Tí, čo majú v rukách pušky, stoja ako sochy, ani sa nehnú, zatiaľ čo ostatní vyhadzujú všetko na zem. Zo skriň, z kredencov, z postelí. Šatstvo, čiapky, naše hračky. Slamníky, obuv, otcove obleky. A na mamu: Muž gde? A mama bledá ako papier rozkladá roztrasené ruky a vraví, že nevie. Ale oni vedia, že otec tu bol, tak teda znova: Muž

gde? A mama nič, že nevie, nevie a koniec. Ej, ty, vraví jeden a urobí taký pohyb, ako by chcel mamu udrieť, a mama schúli hlavu medzi pleciami, aby ju netrafil. A ostatní hľadajú a hľadajú. Pod posteľami, pod kredencom, pod kreslom. Čo hľadajú? Vravia, že zbrane. Ale aké zbrane u nás môžu byť? Môj pokazený poplašník, s ktorým som chodieval do boja s Indiánmi. Iste, keď poplašník ešte fungoval, vždy sme mohli vytlačiť Indiánov z nášho dvora, ale teraz má môj revolver zlomenú pružinu a nehodí sa na nič.

Chcú zobrať mamu. Za trest alebo za čo? Vyhrážajú sa jej päsťami a hnusne nadávajú. Idi! kričí vojak na mamu a chce ju pažbou vytlačiť von do tmavej noci. Ale vtedy sa moja mladšia sestra zrazu vrhne na vojaka a začína ho hrýzť, biť a kopať, mece sa v akosi ošiali, zúrivo, nepríčetne. Je v tom také nečakané, prekvapujúce odhodlanie, taká dravá neústupnosť, uvzatosť a pripravenosť na všetko, že jeden z červenoarmejcov, zrejme najvyšší, zrejme komandant, chvíľku váha, nakoniec si nasadí čiapku, zapne puzdro pištole a vraví svojim ľuďom: Pašli!

V škole cez prestávky alebo keď sa v húfe vraciame domov, rozprávame sa o deportáciách. Teraz niet zaujímavejšej témy. Naše mesto je plné zelene, okolo domcov sa rozkladajú záhradky, všade húštiny vysokej trávy, buriny, krov a stromov, je teda ľahké skryť sa, všetko vidieť a sám zostať neviditeľný. Vo vyšších triedach sú chlapci, ktorým sa podarilo vyšmyknúť z domu, schovať sa v kroví a pozorovať celú deportáciu od začiatku do konca. Máme už ozajstných expertov na deportácie. Rozprávajú o nich ochotne a zasvätené.

Deportácie sa robia v noci. Ide o moment prekvapenia. Človek spí a tu ho zrazu zobudia výkriky, vidí nad sebou zúrivé tváre vojakov a príslušníkov NKVD, násilím ho vytiahnu z postele, postrkujú pažbami a kážu vyjsť z domu. Prikazujú odovzdať zbraň, ktorú napokon aj tak nik nemá. Neprestajne chrlia najohavnejšie kliatby. Najhoršie je, ak

niekoho nazvú buržujom. Buržuj – to je najstrašnejšia ná-
dávka. Celý dom obrátia hore nohami, to je ich najmilšia
zábava. Zatiaľ čo robia prehliadku a celý ten neopísateľný
bordel, prichádza povoz. Je to sedliacky voz, do ktorého
je zapriahnutý biedny koník, lebo Polesania sú chudobní
a kone majú tiež úbohé. A tak keď veliteľ vidí, že voz je už
tu, kričí na tých, ktorých budú deportovať: máte pätnásť
minút, aby ste sa zbalili a naložili do voza. Ak má veliteľ
dobré srdce, dáva pol hodiny. Vtedy sa treba jednoducho
vrhnúť na všetko a pchať do kufrov, čo sa dá. Vyberať si
niečo, nad niečím uvažovať – ani nápad. Rýchlo, hneď, už
aj, bystro, bystro! Potom behom k vozu, doslova behom. Na
voze sedí sedliak, ale sedliak nepomôže, nesmie, nesmie sa
ani len obzrieť, aby uvidel, kto mu nasadá na voz. Dom zo-
stáva prázdny, lebo berú celú rodinu, starých rodičov, deti,
všetkých. Zhášajú svetlo. Voz potom ide v tme vymretý-
mi ulicami smerom k železničnej stanici. Povoz drgľuje
a nadskakuje, pretože väčšina našich ulíc nemá asfalt, ba
ani dlažbu. Kolesá zapadajú do hlbokých jám alebo sa topia
v blate. Ale všetci sú tu navyknutí na takéto nepohodlie –
aj poleský furman, aj jeho kôň, ba aj tí nešťastníci, ktorí
sa teraz hojdajú na svojich batohoch, zronení a vydesení.

Chlapci, ktorým sa podarilo pozorovať deportácie, vra-
via, že šli za tými vozmi až k železničnej trati. Tam stoja
nákladné vozne, dlhý transport. Každú noc prichádzalo
niekoľko desiatok vozov, občas aj viac. Vozy zastavovali
na námestí pred stanicou. Ďalej do vagónov bolo treba ísť
pešo. Do takého vozňa sa ťažko nastupuje, lebo je vyso-
ký. Eskorta musela ľudí poháňať, mávať puškami, kričať,
nadávať. Keď sa naplnil jeden vagón, prechádzali k ďal-
šiemu. Čo to znamenalo – naplniť vagón? To znamenalo
natlačiť doň ľudí pažbami a kolenami tak, aby sa tam už
nevošla ani ihla.

Nikdy sa nevedelo, v ktorú noc po koho prídu. Chlapci,
ktorí o deportáciách veľa vedeli, pokúšali sa vyčítať neja-

ké pravidlá, hierarchiu, nájsť kľúč. Bohužiaľ, márne. Tak napríklad začali vyvážať ľudí z Bednarskej – a zrazu prestali. Pustili sa do obyvateľov Kyjevskej, ale iba na párnej strane. Nečakane zmizol ktosi z Nábřežnej, ale v tú istú noc pobrali ľudí aj z opačného konca mesta, z Pivovarskej. Odvtedy, ako bola u nás prehliadka, mama nám nedovolila na noc vyzliecť sa. Smeli sme si vyzuť topánky, ale po celý čas sme ich museli mať pri sebe. Zvrchníky ležia na stoličkách, aby sa dali v okamihu obliecť. Vlastne nesmieme zaspať. Ležíme so sestrou vedľa seba, šťucháme sa navzájom, jeden druhého mykáme alebo ťaháme za vlasy. Ty, nespí! Ani ty nespí! Ale, prirodzene, napokon pri tomto pošťuchávaní a mrvenici obidvaja zaspíme. Ale mama naozaj nespí. Sedí pri stole a po celý čas načúva. Na našej ulici je také ticho, že až v ušiach zvoní. Ak v tomto tichu zaznejú akési kroky, mama zbledne. Každý človek je v tomto čase nepriateľ. V triede sme u Stalina čítali o nepriateľoch. Nepriateľ je niečo strašné. Kto iný môže prísť o tomto čase? Dobrí ľudia sa boja a sedia schovaní doma.

Ak aj spíme, tak iba ako myš na vreci. Spíme, ale všetko počujeme. Niekedy nad ránom počuť hrkot voza. Ten zvuk v tme silnie, a keď je voz už pred naším domom, hukot je taký, akoby tadiaľ prechádzal dajaký pekelný stroj. Mama podíde na prstoch k obloku a opatrne odchýli záclonu. Iné mamy z Veselej ulice možno v tej chvíli robia to isté. Vidia pomaly idúci voz a na ňom schúlené postavy, za vozom kráčajú červenoarmejski a za nimi – zase tma. Susedka, ktorá videla, ako svätého Andreja Bobolu pália za živa, povedala mame, že tie vozy akoby prechádzali po nej. Na druhý deň ju všetko bolí.

Prvý z triedy zmizol Pavel. Keďže sa blížila zima, učiteľ povedal, že Pavel iste prechladol a zostal v posteli. Ale Pavel neprišiel ani v nasledujúci deň, ani v nasledujúci týždeň a vtedy sme si začali domýšľať, že už nepríde nikdy. O niekoľko dní sme uvideli, že prvá lavica, v ktorej sedeli

Janek a Zbyšek, zostala prázdna. Trieda zosmutnela, lebo tí dvaja vymýšľali najlepšie figle, a preto ich učiteľ, aby ich mal pod dohľadom, posadil do prvej lavice. Aj v iných triedach mizli deti čoraz častejšie. Už sa nakoniec ani nikto nespýtal, prečo neprišli a kde sú. Škola sa vyprázdňovala. Po vyučovaní sme ešte kopali do lopty, hrali sa na zbojníkov alebo na pigu, ale voľačo sa porobilo, lebo lopta bola zrazu veľmi ťažká, pri hre na zbojníkov sa nikomu nechcelo rýchlo utekať a pri pige každý mával palicou, len aby sa nepovedalo. Zato omnoho ľahšie prepukali nezmyselné škriepky a zúrivé bitky, po ktorých sa všetci rozchádzali zlostní, nafučení a zamračení.

Jedného dňa zmizol pán učiteľ. Prišli sme ako obyčajne do školy na ôsmu a po zvonení sme si posadali do lavíc, keď sa vo dverách ukázal pán správca Lubowicki. Deti, povedal, teraz choďte domov a prídte zajtra, bude vás učiť nová pani učiteľka. Po prvý raz od otcovho odchodu cítim krč v okolí srdca. Prečo zobrali nášho pána učiteľa? Učiteľ bol večne nervózny a často vyzeral z obloka. Vravieval: Ach, deti, deti! a pokyvoval hlavou – vždy vážny a veľmi smutný. Bol k nám dobrý, a ak sa niektorý žiak pri čítaní Stalina zajachtal, nikdy nekričal, ba trochu sa aj usmieval.

Vrátil som sa domov zronený. Keď som prechádzal cez trať, začul som známy hlas. Ktosi na mňa volal. Na bočnej koľaji stáli vagóny a v nich ľudia, ktorých mali vyviezť. Hlas doliehal odtiaľ. Obzrel som sa a vo dverách jedného vozňa som uvidel tvár nášho učiteľa. Kýval mi rukou. Bože! Pustil som sa behom tým smerom. Ale v tej chvíli ma dobehol vojak a udrel ma po hlave tak silno, až som spadol. Vstal som ohlušený prenikavou bolesťou a on sa zahnal ešte raz, ale už ma neudrel, iba kričal, aby som sa odtiaľ bral včerty. A nazval ma psím plemenom.

Čoskoro sa začal hlad. Zatiaľ ešte neprišli mrazy a hneď po vyučovaní sme sa púšťali snoriť po záhradách. Dobre sme poznali ich komplikovanú geografiu, pretože tam